

"KREATIVLIK" TUSHUNCHASI, SHAXSIY KREATIVLIKNING MOHIYATI

Annotatsiya. Maqolada "Kreativlik" tushunchasining muhim belgilari, o'ziga xos xususiyatlari, "Kreativlik" va "Intellekt" o'rtasidagi farqlar xususida fikr bayon etilgan. Ijodkorlik - bu shaxsning o'zini namoyon qilish jarayoni, shuning uchun kreativlik shaxsiy xususiyatlarning hosilasidir. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun inson nafaqat mavjud bilimlarga ega bo'lishi, balki ular asosida yangi g'oyalarni yaratish, mavjud sharoitga mos ravishda yangicha fikrlash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Kreativlik individual va ijtimoiy manfaatlarning uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar. Ta'lim, kreativlik, intellekt, ijodkorlik, innovatsion faoliyat, intellektuallik koeffitsiyenti, iste'dod, intellektual chegara, intellektual diapazon, kreativ shaxs, kreativ fikrlash.

ПОНЯТИЕ «ТВОРЧЕСТВО», СУТЬ ТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В статье излагается мнение о существенных характеристиках понятия «Творчество», его специфических чертах, а также различиях между «Творчеством» и «Интеллектом». Творчество — это процесс самовыражения личности, поэтому креативность — это продукт личностных характеристик. Чтобы добиться успеха в современном обществе, человек должен не только обладать имеющимися знаниями, но и уметь создавать на их основе новые идеи и мыслить по-новому в соответствии с существующими условиями. Творчество обеспечивает гармонию индивидуальных и общественных интересов.

Ключевые слова. Образование, креативность, интеллект, творчество, инновационная деятельность, интеллектуальный коэффициент, талант, интеллектуальный предел, интеллектуальный диапазон, творческая личность, творческое мышление.

THE CONCEPT OF "CREATIVENESS", THE ESSENCE OF PERSONAL CREATIVITY

Annotation. The article presents the main features of the concept of "Creativity", its specific features, the differences between "Creativity" and "Intellect". Creativity is the process of self-expression of a person, therefore creativity is a product of personal characteristics. To achieve success in modern society, a person must not only have existing knowledge, but also be able to create new ideas based on them, and think in a new way in accordance with the current conditions. Creativity ensures the harmony of individual and social interests.

Keywords. Education, creativity, intelligence, creativity, innovative activity, intellectual coefficient, talent, intellectual limit, intellectual range, creative person, creative thinking.

Kreativlikni o'rganish uzoq tarixga ega. 20-asrning 60-yillarida kreativlikka 60 dan ortiq ta'riflar berilgan. Bugungi kunda ularning sonini aniqlash qiyin.

"Kreativlik" atamasi lotincha "create" - yaratishdan kelib chiqqan bo'lib, klassik ta'rifga ko'ra, inglizcha "creativity" so'zi shaxsning nisbatan barqaror xususiyati bo'lgan ijodiy salohiyat darajasini, yaratish qobiliyatini anglatadi.

Ingliz tilida "kreativlik" tushunchasining ikkita semantik varianti mavjud: creativity - ijodkorlikning o'z ma'nosida;
creative activity yoki creative work - "ijodiy faoliyat" ma'nosida.

Rossiyada "kreativlik" tushunchasi, bu tartibga solinmagan faoliyat sharoitida ko'plab original, xilma-xil g'oyalarni yaratish qobiliyatini anglatadi va ijodkorlik sifatida tushuniladi (M.A. Xolodnaya). 1950-yillarda keng tarqalgan bu atama hali ham ilmiy, ayniqsa, psixologik tadqiqotlarda keng qo'llaniladi. Bu muammoga bag'ishlangan ko'pgina ishlar xorijiy psixologlar (F.Berron, J.Gilford, E. P.Torrens, S.Mednik, K.Rodgers, J.Renzulli, R.Sternberg va boshqalar) nomlari bilan bog'liq. "Kreativlik" tushunchasi "ijodkorlik" so'zining sinonimi hisoblanadi.

O'zbek terminologiyasida, bu atama "ijodkorlik" so'zining sinonimi sifatida qo'llaniladi. Biroq ba'zi hollarda "kreativlik" insonning yangi, noodatiy yondashuvlar va g'oyalarni ilgari surish, mavjud muammolarga yangicha yechimlar topish salohiyatini ifodalovchi tushuncha sifatida ajratib ko'rsatiladi.

O'zbek tilida kreativlik tushunchasi ko'pincha san'at, adabiyot, dizayn, pedagogika, marketing va psixologiya sohalarida qo'llaniladi. Shu bilan birga, bu tushunchaning mazmuni faqatgina ijodiy ish bilan cheklanmasdan, balki har qanday intellektual va innovatsion faoliyatda yangi g'oyalarni ilgari surish va amalga oshirish jarayonini ham o'z ichiga oladi.

Hozirgi kunda kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun inson nafaqat mavjud bilimlarga ega bo'lishi, balki ular asosida yangi g'oyalarni yaratish, mavjud sharoitga mos ravishda yangicha fikrlash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Shu sababli, "kreativlik" nafaqat san'at va adabiyot sohalarida, balki texnologiya, fan, iqtisod, hatto ijtimoiy munosabatlar doirasida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu tushuncha global miqyosda qadrlanmoqda va ijtimoiy taraqqiyotda hal qiluvchi omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Bugungi kunga qadar to'plangan boy materiallar kreativlik mohiyatini aniqlashning ba'zi umumiy tendentsiyalari, tamoyillari va yondashuvlarini kuzatish imkonini beradi.

Umuman olganda, kreativlikni o'rganish va tushunishning ikkita asosiy yondashuvi mavjud: kognitiv va shaxsiy.

Birinchi yo'nalishga muvofiq, kreativlikni o'rganish kognitiv jarayonlarni o'rganish bilan chambarchas bog'liq holda sodir bo'ladi. Bu sohadagi tadqiqotchilar, birinchi navbatda, kreativlik va intellekt (aql-idrok) darajasi o'rtasidagi bog'liqlik masalasini yangi narsa yaratish va allaqachon rivojlangan bilim va ko'nikmalarni egallash va qo'llash o'rtasidagi bog'liqlik muammosi sifatida ko'rib chiqadilar.

O'tgan asrning o'rtalariga qadar kreativlik intellekt bilan aniqlangan va intellektuallik koeffitsiyenti (IQ) yordamida o'lchangan. Ijodkorlik umumiy intellektdan tubdan farq qiladi degan g'oya ilgari surilgandan va kreativlik tushunchasi kiritilgandan so'ng, ushbu hodisaning eksperimental tadqiqotlari soni sezilarli darajada oshdi va ular uchta asosiy yo'nalishda davom etdi:

- bu kabi ijodiy qobiliyatlar mavjud emas;
- ijodiy qobiliyat (kreativlik) intellektdan mustaqil omil;
- intellektning yuqori darajadagi rivojlanishi yuqori darajadagi ijodkorlikni anglatadi va aksincha.

1-jadval

Kreativlik mohiyatining intellektga nisbatan xususiyatlari.

Tadqiqot yo'nalishi	Umumiy xususiyatlar	Tadqiqot mualliflari
Bunday ijodiy qobiliyatlar yo'q	Faoliyatdagi hal qiluvchi rol motivatsiya, qadriyatlar va shunga o'xshash shaxsiy xususiyatlarga tegishli. faollik, muammolarga sezgirlik, kognitiv iqtidor va boshqalar kabilar. Iqtidorning kreativ turi faoliyat turidan qat'iy nazar, barcha innovatorlarga xosdir. Intellekt - bu shaxsning ijodiy faoliyati uchun zarur, ammo etarli bo'lmagan shart.	A. Tannenbaum, A.Olox, D.B.Bogoyavlenskaya, A.Maslou, K.Spirmen va boshqalar.

Kreativlik intellektdan mustaqil omildir	Kreativlik universal kognitiv ijodiy qobiliyat, kamchiliklarni, bilimlardagi bo'shliqlarni va uyg'unlikni keskin idrok etish qobiliyati sifatida qaraladi. Kreativlikning mohiyati intellektual faollik va o'z faoliyatining qo'shimcha mahsulotiga nisbatan sezgirlikdan kelib chiqadi. Ijodkorlik sezgi bilan bog'liq bo'lib, ratsional jarayonga qarama-qarshi qo'yilgan. Iste'dod bilim olish va imtihonlardan o'tish bilan bog'liq emas, balki chegaradan tashqarida o'ylash, rejalashtirish, qaror qabul qilish qobiliyati, shuningdek, muloqot qilish, kelajakni bashorat qilish va bashorat qilish qobiliyati bilan bog'liq. Ushbu yondashuv doirasidagi eng rivojlangan kontsepsiya "intellektual chegara nazariyasi" bo'lib, uning mohiyati shundaki, kreativlik va intellekt bir-biri bilan ma'lum darajagacha bog'liq bo'lib, undan yuqori ijodkorlik mustaqil o'zgaruvchidir.	J. Gilford, K. Teylor, G. Grubber, Y.A. Ponomarev, V.N. Drujinin, E. Torrenc, F. Berron, S. Mednik, A. Kropley va boshqalar.
Yuqori darajadagi intellekt yuqori darajadagi ijodkorlikni anglatadi va aksincha	Aqliy faoliyatning o'ziga xos shakli sifatida ijodiy jarayon mavjud emas. Kreativlik umumiy aqliy qobiliyatning tarkibiy qismidir. Kognitiv jarayon o'tmishdagi bilimlarga asoslanadi va uni vazifa talablariga muvofiq o'zgartirishni talab qiladi	D.Veksler, R.Uayzberg, G.Ayzenk, L.Termen, R.Sternberg va boshqalar.

Tabiiyki, kreativlik ta'riflarining xilma-xilligini faqat yuqorida qisqacha tavsiflangan yondashuvlar doirasida aks ettirish mumkin emas. Bu muammoga har bir olim o'ziga xos nuqtai nazarga ega.

E. Frommning fikriga ko'ra, kreativlik - bu ajablanish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topish, yangi narsaga intilish va o'z tajribasini chuqur anglash qobiliyati.

Kropley haqiqiy kreativlikni "psevdokreativlik" va "kvazikreativlik"dan farqlash zarur deb hisoblaydi. Unga ko'ra, "psevdokreativlik" — yangilik belgisiga ega bo'lsa-da, bu faqat nonkonformizm (qoidalarga bo'ysunmaslik), intizomsizlik, mavjud narsalarni ko'r-ko'rona rad etish yoki ishni "ostin-ustun" qilib tashlash istagidan kelib chiqqan bo'ladi. Uning fikricha, bu turdagi yangilikning kreativlikka hech qanday aloqasi yo'q. "Kvazikreativlik" esa ayrim haqiqiy kreativlik elementlarini, masalan, fantaziyaning yuqori darajasini o'z ichiga oladi. Lekin bu yerda reallik bilan bog'lanish muammosi yuzaga keladi. Bu — "oyaqda turib tush ko'rish", xayoldagi kreativlik, deb ta'riflanadi [12].

Kreativlik va intellekt o'rtasidagi farqlarni birinchi bo'lib payqagan J.Gilford bo'lib, u kreativlik tushunchasini universal kognitiv ijodiy qobiliyat sifatida taklif qildi [5]. Shuningdek, u kreativlikni tavsiflovchi turli xil intellektual qobiliyatlarning bir qator omillarini aniqladi: fikrning ravonligi (individual vaqt birligida ishlab chiqishi mumkin bo'lgan g'oyalar soni), fikrning moslashuvchanligi (bir g'oyadan ikkinchisiga o'tish qobiliyati), aniqlik (o'z mahsulotini yaxshilash yoki tayyor ko'rinish berish qobiliyati) va nihoyat, o'ziga xoslik (g'oyaning o'ziga xosligini qabul qilish qobiliyati).

J. Guilfordning tadqiqotlarini davom ettirib, E.P. Torrens eksperimental ma'lumotlarga asoslangan holda "intellektual chegara nazariyasini" taklif qildi. Kreativlikni kamchiliklarni,

bilimlardagi bo'shliqlarni va nomutanosiblikni keskin idrok etish qobiliyati deb tushunib, u o'zining namoyon bo'lishiga nafaqat o'ziga xos hodisalarni, balki umumiy aql bilan bevosita bog'liq bo'lgan xususiyatlarni ham o'z ichiga oladi. E.P Torrensning fikriga ko'ra, kreativlik - bu muammolarga, bilimlarning kamchiliklariga, ularning nomutanosibligini ko'rsatish, bu muammolarni aniqlash, ularning echimlarini topish, gipotezalarni sinab ko'rish va qayta sinovdan o'tkazish jarayoni [6,7].

Kreativlikning paydo bo'lishi davridagi asosiy tushunchalaridan biri R.Sternberg tomonidan taklif qilingan "investitsiyalar nazariyasi" deb atalardi. U kreativ odamlarni "g'oyani arzon narxda sotib olib, uni qimmatga sotish"ga qodir bo'lganlar deb hisoblagan; "arzon narxda sotib olish" noma'lum yoki mashhur bo'lmagan g'oyalar bilan ishlashni anglatadi. Muammo ularning salohiyatini baholashdir.

R.Sternberg fikricha, inson ikki holatda o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarmaydi: agar u g'oyalarni muddatidan oldin bildirsa va ularga uzoq vaqt chidamasa, shundan so'ng g'oya "eskirib qoladi". R.Sternberg fikricha ijodkorlikka quyidagilar ta'sir qiladi: aql qobiliyat sifatida, bilim, tafakkur uslubi, individual xususiyatlar, motivatsiya, tashqi muhit. Bunda intellektual qobiliyatlar asos bo'ladi, lekin muammoga yangicha qarash, qoliplardan, tashqi ta'sirlardan mustaqillik ham muhim ahamiyatga ega. Kreativlik aqlli tavakkal qilish va qarshilik va noaniqlikni engishga tayyorlikni o'z ichiga oladi.

Intelekt sohasidagi ko'pchilik mutaxassislar (G.Ayzenk, D.Veksler, L.Termen, R.Uaysberg va boshqalar) intellektning yuqori darajada rivojlanishi kreativlikning yuqori darajada rivojlanishini nazarda tutadi, deb hisoblaydilar. Ushbu nuqtai nazarining vakillari empirik tadqiqotlar natijalariga tayanadilar, ular orasida L. Termena va K. Koksa klassik ishlari mavjud.

K. Teylor nuqtai nazarida, oson va tez o'zlashtira oladigan odam boshqa odamlar tomonidan olingan bilimlardan foydalanish qobiliyati yangi bilimlarni yaratishi mumkin degani emas. Uning fikricha, iste'dod bilim olish va imtihonlardan o'tish bilan bog'liq emas, balki chegaradan tashqarida o'ylash, rejalashtirish, qaror qabul qilish qobiliyati, shuningdek, muloqot qilish, kelajakni ko'ra bilish va bashorat qilish qobiliyati bilan bog'liq.

"Intellektual chegara" gipotezasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan tasdiqlangan. Shunday qilib, butun bir ish sikli natijasida amerikalik psixologlar D. Mekkinon, F. Barron, A. Kropley kreativlik va intellekt ma'lum bir darajaga qadar bog'langan degan xulosaga kelishdi, undan yuqori kreativlik mustaqil o'zgaruvchidir.

Rus psixologiyasida kontseptual jihatdan ijodkorlik va intellektual rivojlanishning yuqori darajasi o'rtasidagi farq faqat Ya.A. Ponomarevda ko'zga tashlanadi [10], u ijodkorlikni sezgi bilan aniqlaydi va uni ratsional jarayonga qarama-qarshi qo'yadi. Kreativlikning (ijodkorlikning) mohiyati pastga tushadi, Ya.A. Ponomarev, intellektual faoliyat va o'z faoliyatining qo'shimcha mahsulotlariga nisbatan sezgirlik (sezuvchanlik). Ijodkor odam yangi narsaning yaratilishidan iborat bo'lgan yon ta'sirlarni ko'radi, ijodkor bo'lmagan odam esa faqat maqsadga erishish natijalarini (maqsadli natijalar) ko'radi, yangilikdan o'tadi. Shunday qilib, Ya.A. Ponomarev ijodiy faoliyatni "qo'shimcha mahsulot" ni aktuallashtirish jarayoni deb hisoblaydi.

D.N.Perkins [9] fikricha, har bir kasb uchun intellekt rivojlanishining pastki chegarasi mavjud. IQ darajasidan past bo'lgan odamlar bu kasbni o'zlashtira olmaydi, lekin agar IQ yuqoriroq bo'lsa, u bilan muvaffaqiyat darajasi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik yo'q, shaxsiy fazilatlar va qadriyatlar asosiy rol o'ynaydi.

V.N. Drujinin [4] "intellektual diapazon" tushunchasini shakllantiradi. Uning ma'nosi shundaki, individual yutuqlar, shu jumladan ijodiy yutuqlar, birinchi navbatda, umumiy intellekt darajasi bilan belgilanadi. Yuqori intellekt ijodiy muvaffaqiyatning zaruriy shartidir, ammo insonning ijodiy chegarasiga etib borishi uning motivatsiyasi va kompetentsiyasiga bog'liq.

Boshqa tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi yanada murakkab munosabatlarga ishora qilinadi. Shunday qilib, S. Mednik tomonidan yaratilgan assotsiativ ijodkorlik nazariyasi keng ma'lum bo'ldi. Bu muallifning fikricha, ijodiy jarayon ham konvergent, ham divergent komponentlarni o'z ichiga oladi. Uning fikricha, muammoning elementlari qancha uzoqda joylashgan bo'lsa, hal qilish jarayoni shunchalik ijodiy bo'ladi. Ijodiy fikrlashning mohiyati, S.

170 Mednikning fikriga ko'ra, muayyan operatsiyada emas, balki fikr sintezining yakuniy bosqichida stereotiplarni yengish qobiliyatida, shuningdek, uyushmalar maydonining kengligida.

Kreativlikni o'rganishda kognitiv yo'nalish doirasida ko'plab tadqiqotchilar ijodiy jarayonni o'rganishga alohida o'rin ajratadilar. Kreativ jarayonning bosqichlari, davrlari va farazlari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan turlicha baholangan.

F.Barron kreativlik mezoni bo'lib xizmat qiluvchi tasavvur va timsollashni markaziy jarayon deb hisoblaydi va kreativlikka "harakatda o'z-o'zidan davom etuvchi ichki jarayon" ta'rifini kiritadi va shu nuqtai nazardan qaraganda, mahsulotning yo'qligi kreativlikning yo'qligini bildirmaydi.

T. Tardif va R. Sternberg ta'kidlaganidek, kreativ jarayon yoki muayyan shaxs uchun kreativ bo'lmagan jarayon natijasida yaratilgan emas, balki boshqalar uchun ham shunday. Jarayonning o'zi muammoning holati va ushbu shaxsning ijtimoiy mavqeini hisobga olgan holda, berilgan tarixiy sharoitlarda har bir shaxs uchun o'ziga xos bo'lib chiqadi. Ularning ishlari ijodiy jarayonga ikkita eng umumiy yondashuvni ta'kidlaydi:

1. Vaqtning ma'lum bir lahzasida shaxsda sodir bo'ladigan jarayon sifatida va shu nuqtai nazardan ular ko'pchilik tadqiqotchilarning fikriga amal qiladilar;

2. Ijtimoiy aloqalar tizimiga, muammoli sohalarga, kreativ mahsulotni baholash mezonlariga va hokazolarga bog'liq jarayon sifatida, ya'ni keng ijtimoiy va tarixiy kontekstda. Shu bilan birga, kreativlik jarayoni shaxsning individualligi bilan bog'liqligini yo'qotmaydi, balki jarayonni tahlil qilish va uning kamolotiga boshqacha yondashishni talab qiladi.

D.Feldman kreativ jarayonning uch qismdan iborat modelini taklif qiladi, u o'zaro bog'langan uchta komponentdan iborat:

1) refleks insonni hayvonlardan ajratib turuvchi asosiy jarayon sifatida o'z-o'zini anglash, o'zini o'zi qadrlash, dunyoni rejalashtirish, aks ettirish va tahlil qilish uchun tildan foydalanishga imkon beradi;

2) "organizm ichida va tashqarisida" tajribani tashkil etishga imkon beradigan maqsadlilik yoki niyatlilik, yaxshi tomonga o'zgarish ehtimoliga ishonish bilan birga atrof-muhitni haqiqatda o'zgartirishga imkon beradi;

3) madaniyat tomonidan taklif qilinadigan va individual farqlarni aniqlaydigan o'zgartirish va qayta tashkil etish usullarini o'zlashtirish.

Bu sohada G. Uolles birinchilardan bo'lib kreativ jarayonning quyidagi bosqichlarini ajratishni taklif qildi: tayyorgarlik, inkubatsiya, tushuncha va tekshirish. Tayyorgarlik bosqichida muammoni ongli ravishda o'rganish amalga oshiriladi; Inkubatsiya bosqichida muammo bo'yicha ongli ishda tanaffus bo'ladi va ongsiz energiya ishlatiladi. Inkubatsiya davridan keyin to'satdan paydo bo'ladi va oxirgi bosqichda sinovdan o'tkaziladi. G. Uollesning fikriga ko'ra, kundalik fikrlash oqimida bu to'rt bosqich inson turli muammolarni o'rganayotganda doimiy ravishda bir-birining ustiga chiqadi. Xuddi shu muammoni o'rganishda ham, miya ongsiz ravishda uning bir tomonini tarbiyalashi mumkin, shu bilan birga xuddi shu muammoning boshqa tomonini tayyorlash yoki sinab ko'rish bilan shug'ullanadi.

J. Rossman, kimyogarlar orasida V. Platt va B. Beker tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, G. Uolles tomonidan aniqlangan bosqichlar dastlabki muammolarni hal qilganlarning ko'piga tanish. Birinchidan, ular mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlar bilan qurollanadilar va tezkor yechimga erishish uchun o'z kuchlarini sarflaydilar; Ba'zan bu tez issiqlikda ular muvaffaqiyatga erishadilar. Ammo ko'pincha ular vaqtincha chekinishga to'g'ri keladi va to'satdan tejamkor yechim paydo bo'lgunga qadar kunlar va haftalar o'tishi mumkin, bunda e'tibor muammodan chetlashtiriladi, ba'zan esa muammo haqida suhbat, stolda muhokama qilish yoki muammoni boshqa birovga tushuntirishga urinish paytida.

G. Kneller ijodiy jarayonga beshinchi bosqichni qo'shib, uni "birinchi idrok" deb atadi. Bu tayyorgarlik bosqichidan oldin bo'ladi va bu erda hali ham xom, lekin hali ham original g'oya birinchi bo'lib paydo bo'ladi.

Kreativ jarayon haqidagi g'oyalarni rivojlantirishda yana bir qadam "kreativ umidsizlik nuqtasi" tushunchasini kiritgan S. Boles tomonidan amalga oshirildi. Uning fikricha, aynan shu vaqtda shaxs yakuniy natijaga bevosita ta'sir qiluvchi ongli qarorlar qabul qiladi.

D.Sappning ta'kidlashicha, tayyorgarlik bosqichida motivatsiya va boshlang'ich g'oyaga sodiqlik shakllanadi va kreativ umidsizlik nuqtasida yuzaga keladigan reaksiyalarning tabiati bu majburiyat darajasiga bog'liq. Uning fikriga ko'ra, bu lahza eng muhimi, chunki bu erda ishning natijasiga ta'sir qiladigan tanlov amalga oshiriladi: muammo hal qilinadimi va natija chinakam ijodiy bo'ladimi. D.Sapp, shuningdek, birinchi idrok bosqichdan ko'ra ko'proq nuqta, lahza ekanligini ta'kidlaydi. Tayyorgarlik va tekshirish bosqichlariga nisbatan ancha kam vaqt talab etiladi.

Psixologiyada kreativ jarayonning eng keng qamrovli kontseptsiyasini Y.A. Ponomarev davom etirgan [11]. U ijodkorlikning psixologik mexanizmining markaziy bo'g'inining strukturaviy darajadagi modelini ishlab chiqdi. Bolalarning aqliy rivojlanishini va kattalarning muammolarini hal qilishni o'rganish, Y.A. Ponomarev shunday xulosaga keldi: "Tajriba natijalari... psixologik intellektning markaziy bo'g'inini sxematik tarzda bir-biriga kirib boradigan sohalar shaklida tasvirlash huquqini beradi. Bu sohalarining tashqi chegaralari tafakkurning mavhum chegaralari (asimptotalari) sifatida ifodalanishi mumkin. Hayvonlarning intuitiv tafakkuri yuqorida mantiqiydir (uning orqasida zamonaviy elektron kompyuterlarning qat'iy mantiqiy fikrlashi yotadi).

Ijodiy harakat, Y.A. Ponomarev, tashqi va ichki harakatlar rejasiga ega bo'lishi mumkin, u bosqichma-bosqich rivojlanadi - bir bosqichdan ikkinchisiga. Va bu bosqichlar, o'z navbatida, uni tashkil etishning tarkibiy darajalariga aylanadi.

Y.A. Ponomarev ijodiy harakatning mezonini darajali o'tish deb hisoblaydi: yangi bilimlarga bo'lgan ehtiyoj eng yuqori tizimli darajada shakllanadi; bu ehtiyojni qondirish vositalari past strukturaviy darajada shakllanadi. Ular eng yuqori darajada sodir bo'ladigan jarayonga kiritiladi, bu esa sub'ekt va ob'ekt o'rtasidagi o'zaro ta'sirning yangi usulining paydo bo'lishiga va yangi bilimlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Shunday qilib, ijodiy faoliyatning psixologik mexanizmining markaziy bo'g'ini, Y.A. Ponomarev fikriga ko'ra, quyidagi bosqichlarning ishini o'z ichiga oladi: mantiqiy dasturlarning qulashi bilan yakunlangan muammoning mantiqiy tahlili; intuitiv yechim; intuitiv yechimning og'zaki ifodasi; yangi bilimlarni rasmiylashtirish. Ijodiy mahsulot, shuning uchun, uning fikriga ko'ra, sezgi o'z ichiga oladi va mantiqiy xulosa asosida olinishi mumkin emas. Bu sohadagi eng so'nggi ishlardan biri S. I. Makshanova va N. Yu. Xryashev ijodiy jarayonning bosqichlarini quyidagicha tavsiflaydi:

- tayyorgarlik, ya'ni muammoli vaziyatdan chiqish yo'lini topish uchun ongli harakat. Mavzu vazifa yoki muammoni bir butun sifatida ham, uning alohida elementlarida ham mantiqiy ishlaydi va tahlil qiladi, qo'shimcha ma'lumot to'playdi;

- umidsizlik - axborotni tahlil qilish va yechimlarning paydo bo'lgan variantlarini tekshirish muammoni hal qilishni ta'minlamasligi, ya'ni sub'ektning boshi berk ko'chaga tushib qolishi bilan bog'liq;

- inkubatsiya, ya'ni mantiqiy operatsiyalar bilan bog'liq muammo ustida ongli ish to'xtaydi va nostandart echimlarni izlash boshlanadi;

- idrok - muammoni hal qilish ong doirasiga kiradigan lahza, bo'ronli ijobiy his-tuyg'ular, hatto eyforiya (o'z-o'zidan quvonish) bilan tavsiflanadi;

- ishlab chiqish, ya'ni olingan yechimning haqiqatini mantiqiy vositalar bilan tekshirish. Bosqich ikki kichik bosqichda ifodalanishi mumkin: tushunchaning haqiqatini tekshirish va uni amalga oshirish. Bu ijodiy jarayonning yakuniy bosqichidir.

Ko'rib turganimizdek, kreativ jarayonning barcha tadqiqotlarini birlashtiradigan asosiy narsa - bu uning tavsifida ongli va ongsiz bosqichlarning mavjudligi, jarayonning ongli sohada boshlanishi, uning ongsiz tuzilmalarida davom etishi va yana ong sohasiga kirishi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, kreativlikni o'rganishda yana bir yo'nalish mavjud - shaxsiylik. Ushbu yo'nalish vakillari uchun asosiy nuqta odamlarning ijodiy shaxsiy xususiyatlarini o'rganishdir, buning natijasida ularning umumlashtirilgan shaxsiy portreti yaratiladi.

Ijodkorlik - bu shaxsning o'zini namoyon qilish jarayoni, shuning uchun kreativlik shaxsiy xususiyatlarning hosilasidir. Ushbu yondashuv vakillari, shaxsning intellektual rivojlanish darajasidan qat'iy nazar, kreativ xatti-harakatni keltirib chiqaradigan muayyan kreativ

xususiyatlarga ega ekanligiga ishonishadi (F.Berron, D.B.Ermolaeva -Tomina, V.N.Kozlenko, A.Maslou, K.Rodgers, E.Fromm). Shaxsiy kreativlikni o'rganishda quyidagi yo'nalishlar ajralib turadi: shaxsiyat xususiyatlari va motivlarini o'rganish, kreativlik bilan bog'liq "men" ni tadqiq qilish, o'zini o'zi anglash kontekstida kreativlik va psixiatriya bilan chegaradosh shaxsning ijodini o'rganish. Shuni ta'kidlash kerakki, kreativ shaxslarning ta'lim yo'nalishlarini faqat shartli ravishda ajratish mumkin, chunki ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, G'arb adabiyotida "yuqori ijodkorlik" va "past kreativlik" deb ataladigan farqlar mavjud. M. Boden bu farqni "tarixiy" va "shaxsiy" kreativlik nuqtai nazaridan qayta shakllantirdi.

Past yoki shaxsiy kreativlik kundalik hayot va kundalik vaziyatlar bilan bog'liq, masalan, pichoq yo'q bo'lganda pishloqni kesish uchun tanga ishlatish yoki xonani gullar bilan bezash imkoniyati. Kattaroq yoki tarixiy kreativlik esa Motsart va Eynshteynning ijodiy yutuqlari kabi madaniyat va jamiyatga sezilarli ta'sir ko'rsatgan yutuqlar bilan bog'liq. Shu munosabat bilan bir qator tadqiqotchilar buyuk ijodkorlikning shaxsiyatiga alohida e'tibor qaratib, ularga xos xususiyat va motivlarni tavsiflaydilar, boshqalari esa kichik ijodiy yutuqlar deb ataladigan yoki ega bo'lishi mumkin bo'lgan kishilarning shaxsiy xususiyatlarini o'rganadilar.

G'arb mualliflarining shaxs ijodini tadqiq qilish sohasidagi yutuqlarini umuman yuqori baholagan holda, "bu ishlarning asosiy natijasi shundaki, shaxsning kreativligi parametrlarini tafakkur ijodiga qisqartirib bo'lmaydi. Kreativlikning shaxsiy jihatlarini o'rganish ijodiy faoliyatning mustaqil yo'nalishi sifatida qaralishi kerak.

Kreativlik muammosini boshqa tomonlardan ham ko'rib chiqish mumkin. Misol uchun, pragmatik yondashuv vakillari (Eduard de Bono, Osborn, Gordon, Adame, Fon Ek va boshqalar) ijodkorlik mexanizmlarini ikkinchi darajali deb tushunish vazifasini qo'ydilar. Ularning asosiy e'tibori nazariyaga emas, balki amaliyotga qaratildi. De Bono masalan, PMI (ijobiy, salbiy va qiziqishlar) deb nomlangan texnikani taklif qildi [2]. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, har bir taklif qilingan g'oya uchta mezon bo'yicha baholandi: ijobiy, salbiy tomonlari va g'oyani qiziqarli qiladigan narsa. Ijodkorlikni o'rganishga pragmatik yondashuv katta ilmiy e'tiborga sazovor bo'ldi, ammo u jiddiy psixologik nazariya shaklida asosga ega emas edi, shuningdek, uning to'g'riligini isbotlash uchun jiddiy amaliy urinishlar yo'q edi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirish uchun shuni ta'kidlashni istardimki, hozirgi kunga qadar to'plangan kreativlik ta'riflarining sonini hisoblash qiyin.

XX asrning oxiriga kelib, gumanitar fanlarda kreativlikning juda ko'p talqinlari qo'llanila boshlandi va kreativlik ta'riflarini turli psixologik tushunchalar asosida tasniflashga ko'plab urinishlar bo'ldi.

Hozirgi vaqtda kreativlikning bir nechta talqinlari mavjud:

- psixoanalitik kontseptsiya jinsiy istaklarni sublimatsiya qilish g'oyasiga asoslanadi;
- assotsiativ nazariya kreativlikni muammoli vaziyatni umuman maqsadli o'zgartirish sifatida belgilaydi;
- ekzistensializm kreativlikni shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi aloqa sifatida talqin qiladi;
- "transfer nazariyasi"da kreativlik ma'lum analoglarni yangi holatga o'tkazish jarayoni hisoblanadi;
- intellektual operatsiyalar kontseptsiyasi kreativlik muammoli vaziyat matritsasidagi bo'shliqlarni to'ldirish, o'xshashliklarni takrorlash, kompleks va mavhumlikni qo'shish orqali amalga oshirilishini taklif qiladi;
- madaniyatning dialogik nazariyasiga ko'ra, kreativ shaxslar, shaxslar va narsalar, ijtimoiy guruhlar va jamiyatning integratsiyasi orqali madaniy qadriyatlarni yaratadi;
- bixeviorizm kreativlikni xulq-atvorni sinov va xato orqali yangi sharoitlarga moslashtirishning biologik funktsiyasi sifatida izohlaydi;
- zamonaviy akmeologik tadqiqotlar kreativlikni nafaqat yuqori ijodiy salohiyatda, balki kasbiy muammolarni noan'anaviy, ammo samarali tarzda hal qilish uchun maxsus ko'nikmalarda namoyon bo'ladigan professionallikning akmeologik o'zgarmasligi sifatida belgilaydi. Bu jihatdan kreativlik "muammolarda berilgan ma'lumotlardan turli usullarda va tez sur'atlarda foydalanish"ning maxsus qobiliyatini bildiradi [11].

Shunday qilib, kreativ fikrlashda, his-tuyg'ularda, muloqotda, faoliyatning alohida turlarida namoyon bo'lishi, shaxsni bir butun sifatida yoki uning individual tomonlarini

tavsiflashi, faoliyat mahsulini, shuningdek uni yaratish jarayonini tavsiflashi mumkin. Kreativlik o'rganish qobiliyatining sinonimi emas va eski stereotiplarni buzadigan yangi bilimlarni qabul qilish bilan rag'batlantiriladi.

Ko'rib turganimizdek, kreativlikning turli xil ta'riflari bilan (yangi g'oyalarni yaratish, stereotipik fikrlash usullaridan voz kechish, gipotezalarni shakllantirish, yangi kombinatsiyalarni yaratish qobiliyati va boshqalar) uning umumiy xususiyati shundaki, kreativlik yangi, o'ziga xos narsalarni yaratish qobiliyatidir.

Shunday qilib, kreativlikni aniqlashning turli yondashuvlarini tahlil qilib, muallif bir qator tadqiqotchilarning (V.N.Drujinin, S.Mednik, P.Torrens va boshqalar) fikrini baham ko'radi, kreativ jarayon fikr sintezining yakuniy bosqichida stereotiplarni engib o'tish qobiliyatiga asoslanadi. Kreativlik voqelikka yangi qarashni, idrok etish, fikrlash, faoliyat stereotiplarini yengish, shuningdek, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini nazarda tutadi.

"Kreativlik" atamasi bir qator mualliflar tomonidan shaxsning ijodiy salohiyatining namoyon bo'lish darajasini aniqlash bilan bog'liq holda qo'llanilishi tadqiqot uchun muhimdir.

Kreativlikni har bir insonning ichki imkoniyatlariga asoslangan shaxsiy fazilat sifatida tushunish, o'ziga xos shaxs bo'lishga bo'lgan ongsiz ehtiyojni uyg'otadi. Bu esa insonni erkin fikrlashga undab, u yaratgan ijodiy mahsulotlar orqali umumiy qadriyatlarga qo'shilishiga imkon beradi. Natijada, kreativlik individual va ijtimoiy manfaatlarning uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adizov B. R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. ... diss. –T., 2003. – 280 b.
2. Bono E. Rojdenie novoy idei. O neshablonnosti mishleniya / E. Bono. M., 1976.
3. Dorfman L.Ya. Osnovnie napravleniya issledovaniy kreativnosti v nauke i iskusstve / L.Ya. Dorfman, G.V. Kovaleva // Voprosi psixologii. – 1999. - № 2. - S.101-105.
4. Drujinin V.N. Psixologiya obchix sposobnostey /V.N. Drujinin – SPb.: Piter, 2007.
5. Guilford Dj. Tri storoni intellekta //Psixologiya mishleniya / Pod red. A.M. Matyushkina. – M., 1965. – S.433-456.
6. Guilford Y.P. The nature of human intelligence. N. Y.: Mc-Gaw Hill, 1967.
7. Guilford Y.P., Hoepfner R. The analysis of intelligence. N.Y., 1871
8. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015.
9. Perkins D.N. Tvorcheskaya odarennost kak psixologicheskoe ponyatie /D.N. Perkins //Obchestvennie nauki za rubejom. R.J. Ser. Naukovedenie. 1988, №4. S.88-92
10. Ponomarev Ya.A. Psixologiya tvorchestva / Ya.A. Ponomarev // Tendentsii razvitiya psixologicheskoy nauki. M.: Nauka, 1988. S.21-25
11. Psixologiya tvorchestva: obchaya, differentsirovannaya, prikladnaya / Otv. red. Ye.A. Ponomarev. – M.: Nauka. – 1990.
12. Sabanchieva R.Z. Akmeologicheskie faktori produktivnoy deyatelnosti prepodavatelya v razvitii tvorcheskoy gotovnosti studentov k professionalnoy deyatelnosti: Avtoref. dis... kand. psix. nauk. / R.Z. Sabanchieva: S-Peterburgskiy gos. un-t. – Spb, 2004.
13. Tarakanov A.V. Vliyanie tvorcheskoy aktivnosti na emotsionalnoe razvitie lichnosti: Avtoref. dis... kand. psix. nauk / A.V. Tarakanov. Novosibirsk, 2003.
14. Umurov Z.L. Dual ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali. Buxoro, 2024-yil 9-son (17). 35-40 –B.
15. Zarif Umurov. (2020
16.). Technology for preparing educational and cognitive problems for primary school students. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(05), 1465 - 1471. Retrieved from <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10050>